

Жуковська Л.
*студентка юридичного факультету,
Західноукраїнський національний університет.
Науковий керівник: д.е.н., професор,
професор кафедри міжнародного та європейського права,
Західноукраїнський національний університет,
Фліссак К. А.*

ПОРУШЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ ПІД ЧАС ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ТА МЕХАНІЗМИ ЗАХИСТУ

Права людини набувають особливої вразливості в умовах збройних конфліктів, коли суттєво зростають ризики для життя, здоров'я, свободи та гідності цивільного населення. У таких умовах особливого значення набуває ефективне поєднання норм міжнародного гуманітарного права та міжнародного права прав людини, а також функціонування національних і міжнародних механізмів захисту.

Основу міжнародно-правового регулювання захисту осіб під час збройних конфліктів становлять Женевські конвенції 1949 року та Додаткові протоколи до них. Вони закріплюють базові стандарти поведінки з пораненими, військовополоненими та цивільним населенням, а також визначають ключові принципи ведення воєнних дій. Подальший розвиток збройних конфліктів зумовив необхідність уточнення та розширення відповідних норм, що знайшло відображення в ухваленні у 1977 році Додаткових протоколів, спрямованих на посилення захисту жертв як міжнародних, так і неміжнародних збройних конфліктів [1, С. 102].

Водночас міжнародно-правове регулювання захисту прав людини під час збройних конфліктів не існує ізольовано від національних правових систем. Реалізація відповідних міжнародних стандартів значною мірою залежить від їх імплементації у внутрішнє законодавство держави, що забезпечує практичний механізм їх застосування та захисту.

В Україні відповідні положення імplementовано на конституційному рівні, зокрема через закріплення у статті 64 Конституції переліку прав і свобод, які не можуть бути обмежені навіть в умовах воєнного або надзвичайного стану. Водночас норми Конституції визначають особливості реалізації прав і свобод в умовах воєнного стану. Наприклад, згідно з частиною 3 статті 43 Конституції, не вважається примусовою працею виконання роботи чи служби особою відповідно до законодавства про воєнний або надзвичайний стан. Крім того, Конституція гарантує право на свободу пересування, вибір місця проживання, виїзд за межі країни та повернення до неї у будь-який час. До основоположних прав належать також свобода вираження думок і діяльність засобів масової інформації, що гарантується державою [2, С. 147].

Людина є унікальною особистістю, а її життя і гідність мають бути під надійним захистом як національного, так і міжнародного законодавства. Особлива актуальність цього питання стає очевидною в умовах збройної

агресії, коли зростають ризики для життя та здоров'я громадян, а також фіксуються масові порушення їхніх прав. У цьому контексті значну роль у забезпеченні справедливості відіграє Європейський суд з прав людини, який функціонує як один із ключових інститутів у системі міжнародного права. Рішення цього Суду мають вагомe значення не лише для безпосередніх учасників судових процесів, але й для формування та розвитку міжнародного права загалом [3, С. 58].

Проте Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ) зазвичай утримується від кваліфікації ситуацій як збройного конфлікту, що є ключовою передумовою для застосування норм міжнародного гуманітарного права. Суд орієнтується виключно на встановлення фактів порушення положень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод державою-відповідачем. Водночас у своїй практиці Суд може враховувати норми міжнародного гуманітарного права як контекст для оцінки обставин справи. У цьому аспекті ЄСПЛ не уповноважений вирішувати, чи діяла держава у відповідності до положень Женевських конвенцій 1949 року щодо захисту жертв війни або до їхніх Додаткових протоколів.

Крім того міжнародні договори у сфері прав людини відіграють важливу роль навіть у контексті внутрішніх збройних конфліктів. Вони розширюють сферу застосування гарантій прав людини та доповнюють механізми захисту, передбачені міжнародним гуманітарним правом, а «передбачені такими договорами контрольні та інституційні механізми можуть використовуватися як додаткові інструменти забезпечення дотримання гуманітарних стандартів під час збройних конфліктів» [4, С. 419].

Захист цивільного населення в межах міжнародного гуманітарного права включає два основні аспекти. Перший стосується запобігання нападам на цивільних осіб під час активної фази конфлікту та забезпечення дотримання ключових принципів, таких як розрізнення між цивільними та комбатантами, а також пропорційність ведення воєнних дій. Другий аспект передбачає «гарантування безпеки цивільних, які перебувають під контролем ворога, наприклад, на територіях, що перебувають під окупацією» [5, С. 315].

Забезпечення прав людини в умовах воєнного стану неможливе без належного функціонування ефективних інституційних механізмів контролю та реагування. Ці механізми розвиваються на двох тісно взаємопов'язаних рівнях – національному та міжнародному, що разом створюють комплексну систему захисту прав і свобод навіть у екстремальних обставинах. В Україні ключовим гарантом дотримання прав людини є Верховна Рада, яка здійснює парламентський контроль, зокрема стосовно роботи виконавчих органів під час воєнного стану. Проте в реальності цей контроль часто обмежується через пріоритетність оборонних рішень і зменшення прозорості урядових процесів. Особливого значення в період збройного конфлікту набуває діяльність Уповноваженого Верховної Ради з прав людини. Омбудсмен здійснює нагляд за дотриманням прав людини, зосереджуючи увагу, зокрема, на внутрішньо переміщених особах, військовополонених, цивільних заручниках і постраждалих від катувань. Крім цього, суди загальної

юрисдикції та Конституційний Суд України також відіграють певну роль у захисті прав людини: останній має повноваження щодо оцінки конституційності запроваджених обмежень. На міжнародному рівні провідну роль у моніторингу дотримання прав людини під час війни виконує ООН. Її інституції, такі як Управління Верховного комісара з прав людини (OHCHR) і Рада ООН з прав людини, забезпечують всебічний контроль ситуації. Додатково важливими є дії Ради Європи та її органів, зокрема Комісара з прав людини, Венеційської комісії та Комітету Міністрів. Вони проводять моніторинг і надають експертні рекомендації щодо дотримання правових стандартів у несприятливих умовах, таких як війна [6, С. 211]. Таким чином, ефективність захисту прав людини в умовах збройних конфліктів значною мірою залежить від узгодженої взаємодії національних та міжнародних інституцій, а також від здатності держави забезпечити реальне функціонування відповідних правових механізмів.

Список використаних джерел

1. Громовенко К.В. Особливості захисту прав людини в умовах збройних конфліктів. *Актуальні питання юридичної науки*. 2022. № 17. С. 101-107. doi.org/10.32847/ln.2022.17.14
2. Заяць А.А. Порухення прав людини та громадянина в умовах воєнного стану в Україні. *Правова система України й міжнародне право, порівняльне правознавство*. 2024. № 3. С. 144-148. doi.org/10.36695/2219-5521.3.2024.26
3. Волошанівська Т.В. Порухення прав людини в умовах воєнного стану: реалії сьогодення. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2025. № 4. С. 58-60. doi.org/10.32782/2524-0374/2025-4/12
4. Примаков К.Ю., Бідняк С.С. Міжнародний захист прав людини під час збройних конфліктів. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2023. № 2. С. 417-420. doi.org/10.24144/2788-6018.2023.02.72.
5. Корольов С.С., Ігнат'єва А.І., Гараз А.І., Міжнародне право та захист прав людини у воєнний час. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2025. № 3. Частина 3. С. 313-317. doi.org/10.24144/2788-6018.2025.03.3.49
6. Ніколенко Л.М. Захист прав людини в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. 2025. № 91. Частина 1. С. 207-212. doi.org/10.24144/2307-3322.2025.91.1.30